

4. Fairclough N., Wodak R. Critical Discourse Analysis // Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. 1997. Vol. 2. London: Sage. P. 258-284.
5. Foucault M. Histoire de la sexualité. Paris: Gallimard, 1976. 211 p.
6. Widdowson H. G. Critical Practices: On Representations and the Interpretation of Text // Discourse and Social Life. London: Longman, 2000. P. 155-169.

УДК 811.163.2

СИНОНИМНИ ЕТНОЛИНГВИСТИЧНИ КОДОВЕ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК: СЛАДКО / БЛАГО

К.Д. Колева

*Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“,
Шумен, Република България*

Анотация: Текстът е част от по-голямо проучване на културата и менталността на Homo slavicus и Homo balcanicus в контекста на мащабния научен проект „Езиковата картина на света в славянските езици и култури“ [Bartmiński 2006]. Емпиричният материал включва широк спектър лексикографски източници, както и мои теренни проучвания за международния балканистичен проект „Малый диалектологический атлас балканских языков“ [МДАБЯ 2005]. Продължаващото векове съжителство на различаващи се не само в езиково, но и в културно отношение етноси на Балканите слага специфичен отпечатък върху картината на света на хората, населяващи една неголяма територия, но много разнообразна в историко-географско, демографско, езиково, професионално, социално и пр. отношение. Българите като славяни и балканци са интересен и благодатен обект на изследване. Познанието за кодовете и стереотипите в тази смесена, мултикултурна среда е основна задача при мултикултурната комуникация.

Ключови думи: български език, етнолингвистика, лингвокултурология, Homo slavicus, Homo balcanicus.

В изследването си се опирам на свързаните с темата съвременни лингвистични изследвания, ориентирани към етнолингвистиката, културната антропология и когнитивистиката, част от които посочвам в [Библиография]. *Сладкото* е концепт в опозитивното възприемане на света, ярко изразено в мултикултурната среда на Балканите. Концептът се свързва преди всичко с *удоволствието*. По дефиниция *удоволствието* е емоция, свързана с приятно усещане или задоволяване на определено влечение. *Удоволствието* е нестабилно, защото е свързано със състоянието на субекта; то не устоява на засищането и изчезва с намаляването на напрежението, породена от потребността. На Балканите отношението към *удоволствието* е специално от времето на античната философия. В хедонизма стремежът към насадата е основното

движещо начало на човека, което се предава по наследство. По-късно епигрефите потвърждават, че удоволствието и щастието могат да се намират винаги и само при добро самочувствие, в постоянно и независимо желание, и, разбира се, в чувството за свобода. Ислямът на тюрките донеся на Балканите (XIV – XIX в.) профанно отношение към насладата (*кефа*). Кефът се отнася главно към яденето и пиенето, към изобилната почивка за разлика от арабско-испанското *дуенде*, което услажда очите и слуха [Мутафчиева 2001]. *Гледай си кефа и хич да не ти пука* е устойчива балканска формула.

Концептосферата *малките удоволствия* (в живота), наричани още *прости*, с които сме свикнали и често не им отдаваме значение, но всъщност много обичаме, има допирни точки с ключовите елементи на ценностната система – *малките неща* (в живота), които в житейската равнотежа се оказват *големите, важните неща*. Смята се, че истинската *сладост* в живота са дребните неща. Ежедневието е пълно с толкова стресови ситуации, че понякога се чувстваме безпомощни, и търсим спасение в малките удоволствия. Житейската максима *Радвай се на малките неща в живота* в наше време едва ли ще намери опоненти.

Базата данни за неизследвания концепт *сладко* в българския език е голяма поради домашния произход на ядрото от лексеми / култури в семантичното поле, многозначната семантика, богатата деривация, високата честотност на употреба, стилистичните и когнитивните възможности. Тук не е възможно да бъде представен целият репертоар. Налага се да се ограничи върху семантиката на единиците в номинативното поле, с които концептът е запечатан в езиковото съзнание на българите. В тяхната менталност, повлияна от продължителното взаимодействие на населението в контактната зона на *terra slavica* и *terra balcanica*, знаковата система на културата и езика може да се разглежда и като начин за запазване на колективната памет и патриархалния език, чрез които се възприема светът и се изгражда отношението към него.

Концептът *сладко* функционира в две бинарни опозиции: *сладко* ~ *горчиво* и *сладко* ~ *солено*. В антропологията бинарните опозиции организират идеалните представи за света, чрез които се управлява индивидуалното и колективното поведение на членовете на социума. Дуалният тип мислене води до динамизиране на социокултурните процеси, а универсалният характер на бинарните опозиции дава възможност те да бъдат използвани за пълното описание на картината на света в три плана: етнически, социален и митологичен [Топоров, Иванов 1985; Толстой 1987]. Опозицията може да бъде разглеждана в няколко аспекта – митологичен, концептуален, семантичен. Семантичното противопоставяне може да бъде тълкувано в диахронен, синхронен, психолингвистичен, лингвокултурологичен план. Обикновено семантичните опозиции имат универсален характер, но всяка културна традиция изгражда своя йерархия на противопоставянията. Изследванията, анализиращи бинарността, имат интердисциплинарен характер, което е обусловено от универсалността на опозициите. Като елементи на културата те имат и семиотичен характер. Чрез тях се съхраняват формираните в социума знания за картината на света на всеки етнос.

Анализът на езиковата семантика на концепта се опира на: 1) етимологията на думата; 2) значенията и видовете употреба; 3) честотността; 4) словообразователните гнезда; 5) парадигматичните и синтагматичните връзки. Анализът на културната семантика включва: 1) историческа справка за явленияето; 2) определяне на мястото и ролята на концепта в пословици, фразеологизми, в художествената литература. За обединяващо звено между езиковата и културната семантика може да служи психолингвистичният експеримент, определящ асоциативните връзки, полетата на концептосферата, честотността и съчетаемостта на понятието. Полето има ядро и периферия.

Изследваният концепт се вербализира чрез две синонимни лексеми: *сладко* и *благо*.

1. Етимология

- старобългар. **сладѣкъ** < праслав. **soldъ-kъ*: лит. *saldus* ‘сладък’ [БЕР6 2002]
- старобългар. **съблазнь** < σκάνδαλον ‘изкушение (Супр.), виж блазня; прелъстяване, прелъщение, примамка, подмамка [БЕР6 2002]
- старобългар. **благъ** < (Зограф., Мар., Асем., Син. пс., Син. тр. и др.) ‘добър, кротък’; ‘мил, нежен’; ‘сладък, вкусен’ (Зап.); [БЕР6 2002]

2. Значения (според всички лексикографски източници):

сладък прил.

- благ, подсладен, засладен, усладен, сладникав, възсладък;
- вкусен, апетитен;
- привлекателен, съблазнителен;
- зрял, мек, сочен;
- мил, хубав, чудесен, прекрасен;
- хубавичък.

3. Словообразователни гнезда

– **сладък** – **благ**² нар. // разг. вкусен, апетитен [БСР 2000]: 20 деривата: сладина *рядко* – вж. сладост, сладкогласен, сладкодумен, сладкодумие, сладкодумство, сладкокусец *остар.* вж. чревоугодник, сладкопоен, сладкоречив, сладкоречие *остар.* вж. сладкодумие, сладкословие *книж. остар.* – вж. сладкодумие, сладост, сладострастен, сладострастие, сладострастник, сладострастност вж. сладострастие;

– **благ**: 18 деривата: *благат, благатен, благатичък, благатко, благаткост, благатно, благатност, благато, благатост, благатък, благина, благинка, благичък, благня, благо, благувам, благуна, благунов* и 260 композитива с начален компонент **благо-**.

4. Езикова и културна семантика

1. Сладък, -дка, -джо, мн. -джи, прил.

1) Който има вкус на захар. *Противоп.* Горчив. *Сладко кафе.* [РСБКЕ 1959]

Който има вкус на захар, мед, зряло грозде и др.; **благ.** *Сладка ябълка. Сладки сливи.* [БТРДП 1994]

2) *Разш.* Който е приятен на вкус; вкусен. *Първият залък е най-сладък* (Поговорка). [РСБКЕ 1959]

Който има приятен вкус, та се яде или пие с удоволствие; вкусен, благ. *Сладки гъби. Яденето е много сладко. Сладка вечеря.* [БТРДП 1994]

3) *Прен.* Който доставя удоволствие с вкуса си; приятен, вкусен. *Сладко ядене.* [СТРБЕИП 1994]

4) *Прен.* За звук, глас и под. – който е приятен за слуха. *Обичам те, българска реч, / звук сладък, най-мил в звуковете.* (Иван Вазов). *Родна реч, омайна, сладка, / що звучи навред край мен; / реч на мама и на татка, / що говорим всеки ден...* (Ран Босилек). *В градината цъфтяха няколко стари едри трендафили, ... и сладкият им мирис изпълваше всичко и проникваше навсякъде* (Елин Пелин).

5) Който доставя удоволствие на слуха; приятен. *Сладка песен* [СТРБЕИП 1994].

Прен. Който доставя удоволствие или който е много желан и скъп. *Сладки приказки. Сладък сън. Сладки сънища! Там... там буря кърши клонове, / а сабя ги свива на виец; [...] и смъртта ѝ там мила усмивка, а хладен гроб сладка почивка* (Христо Ботев). [РСБКЕ 1959].

Прен. Който доставя удоволствие; приятен. *Сладко лице. Сладка радост* [СТРБЕИП 1994]. *Прен.* Който създава, доставя удоволствие; приятен, мил. *Сладка свобода. Сладки думи. Сладък сън.* [БТРДП 1994].

6) *Прен.* Който е хубав, миловиден, обичен. *Сладко дете. Сладка си!*

Прен. Който е с красива, приятна външност; мил. *Сладко момиче.* [СТРБЕИП 1994]. *Прен.* Който има приятна външност; хубав, красив. *Сладко котенце* [БТРДП 1994].

7) в съчетания:

– сладка вода – която не е солена, морска, а изворна, речна, езерна [БТРДП 1994].

– сладко вино ‘гроздов сок’ [РСБКЕ 1959]; неферментирало, безалкохолно [БТРДП 1994].

– сладка папрат ‘вид дребна папрат със сладникав корен’ *Polypodium vulgare* [РСБКЕ 1959, БТРДП 1994].

– сладък корен – растение сладник [БТРДП 1994].

– сладък пипер – който не люти [БТРДП 1994].

– сладка трева (Македония). Лобода. [РБЕНГ 1978].

8) деривати:

– **сладникав**, -а, -о, *мн.* -и.

1. Който има слабо сладък вкус; възсладък.

Който сладни по малко; **сладнив**, **възсладък** [РСБКЕ 1959].

2. *Прен.* За миризма, дъх – наситен с тежко благоухание, което го прави неприятен. *Тютюневият прах ... имаше сладникава и противна миризма* (Димитър Димов).

3. *Прен.* Блудкаво-сентиментален. *Сладникав романс. Сладникави писма.* [РСБКЕ 1959]

Блудкаво, глупаво сентиментален, безвкусно разнежен. *Сладникав романс* [БТРДП 1994].

– **сладникавост ж.** Качество на сладникав. [БТРДП 1994].

– **сладост**, -та, -и

Само *ед.* Качество на сладък. *Почувствах сладостта на шоколада.*

– *Прен.* Приятно усещане, чувство, преживяване. **Сладостите** на живота [СТРБЕИП 1994].

– **сладок.** Риба. [РБЕНГ 1978]

– **сладур, сладурана, сладурче.** *Разг. Гальовно.* Мило, обичливо дете, същество, малко животно и др. [РСБКЕ 1959].

9) *нареч.* **сладко** [СТРБЕИП 1994].

10) глагол **сладя**, -иш. *св.* / **сладня**, -еш. *несв.*

Имам сладък вкус. **Медът слади. Сладни ми.** [РСБКЕ 1959]. Имам леко сладък вкус. **Яденето сладни.** [СТРБЕИП: 1994]

2. *Рядко. Прен.* Доставям удоволствие. **Хубост ненагледна / слади ти око-то и душата бедна** (Елин Пелин) [РСБКЕ 1959].

II. Благ¹ прил.

1. Който се отличава с доброта; добър, кротък.

2. Който изразява доброта; мил, добродушен.

3. В който има нещо приятно, успокоително, добро.

4. За въздух, слънце, време и др. – мек, топъл, приятен.

5. *Остар.* За заразна болест - който не се проявява в остра форма; лек.

6. *Остар.* За сапун и под. – който не е остър, не люти.

III. Благ² прил. Диал.

1. Сладък на вкус.

2. Като *същ.* **благ** *ср.*

а) нещо блажно за ядене; благина.

б) Времето, през което се яде блажно.

в) Нещо сладко.

Да ти е благо! // Да ти е сладко! – Сладко ви здраве! Здраве да имате! Пожелание към някого, когато пие нещо; да ти е сладко [РБЕНГ 1978].

Блага папрат. *Диал.* Сладка папрат.

Блага ракия. Подсладена топла ракия, с която се е черпело в миналото у младоженците в понеделник след сватбата, ако невестата излезе девствена.

Благ ден. *Диал.* Ден, в който се блажи; блажен ден.

Благ като мехлем на рана.

1. *Ирон.* За човек – зъл, лош.

2. *Диал.* За реч – успокоителен, добър.

Благ мехлем. *Диал.* Мехлем за рани, приготвен от дъвка, жълт восък, вазелин и слънчогледово масло.

благо. Сироп, сладко (Плевня, Драмско).

Благовец. Благовещение (Мертатево, Сярко).

благун¹. Вид дъб (Бобадалар, Димотишко).

благушка. Ябълка петровка (Метох, Мертатево, Сярко) [РБГЮРДС 2011].

благан. Благат, честит.

блага трева (Любен Каравелово, Варненско). Лютиче [РБЕНГ 1978].

благуна ж. *диал.* Вид сладка круша.

благунов дъб *диал.* Вид горски дъб [ПРОДДЛ 1974].

гл. **благувам** *несв. диал.* Живея охолно, добрувам.

Обобщение

Концептът *сладко* / *благо* в българската картина на света участва в две бинарни опозиции, като доминантната е *сладко* ~ *горчиво*. Тя има корени в античната философия и се нюансира в сакрални и профанни практики и текстове на балканска почва. Богатите полета на концептосферата *малки удоволствия*, които се обогатяват и в наши дни, маркираните териториално и стилистично елементи в тях, когнитивните възможности, парадигматичните и синтагматичните връзки и пр. са доказателство за важността на кодовете, които пренасят универсалните, регионалните и националните метафори. От формулите *сладки сънища*, *с тебе ми е най-сладко* през амбивалентното *сладки приказки* и галовното *сладко дете*, *сладуран(ка)*, до брандирането в *сладко изкушение*, „*Сладък свят*” ООД, неологията *сладък наркоман*, *екс сладка наркоманка* и индивидуалните метафори *Баба ми вари сладко от спомена*, *Покажи на света колко сладко е да си различен* очевидно концептът *сладко* ще разширява репертоара и употребата си.

Източници и съкращения

БЕР6 - Рачева М., Тодоров Т. Ат. (2002), Български етимологичен речник. Т. VI. София: АИ „Проф. Марин Дринов”, 2006. 886 с.

БСР - Нанов Л., Нанова А. Български синонимен речник. София: Хейзъл: 2000. 648 с.

БТРДП - Андрейчин Л., Георгиев Л., Илчев Ст., Костов Н., Леков Ив., Стойков Ст., Тодоров Цв. Български тълковен речник. IV изд. Доп. и преработ. Д. Попов. София: Наука и изкуство, 1994.

МДАБЯ - Малый диалектологический атлас балканских языков. Серия лексическая. Том I. Лексика духовной культуры / Minor atlas of Balkan languages. Lexical series. Vol. I. Spiritual culture. Отв. ред. А.Н. Соболев. Biblion Verlag: München, 2005, 432 с.

РБГЮРДС - Антонова-Василева Л., Митринов Г. Речник на българските говори в Южните Родопи, Драмско и Сярско. София: ИБЕ БАН, 2011. 372 с.

РБЕ - Чолакова Кр., гл. ред. (1977), Речник на българския език. Том I. София: БАН.

РБЕНГ - Геров Н. Речник на българския език. Фототипно изд. Ч. V. Допълнение. София: Български писател: 1978. 639 с.

РРОДДЛ - Илчев Ст., ред. Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. София: БАН, 1974.

РСБКЕ - Романски Ст., гл. ред. Речник на съвременния български книжовен език. Т. 3. София: БАН, 1959. 692 с.

СТРБЕИП - Буров Ст., Бонджолова В., Илиева М., Пехливанова П. Съвременен тълковен речник на българския език с илюстрации и приложения. Велико Търново: Елпис, 1994. 1056 с.

Библиографическия списък

1. Вежицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. М.: Языки славянской культуры, 2001. 288 с.

2. Иванов В., Топоров В. Славянские языковые моделирующие системы. М.: Наука, 1965. 251 с.
3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. М.: Эдиториал УРСС, 2004. 256 с.
4. Леви-Строс К. Структурална антропология. Том II. София: Христо Ботев, 1995. 512 с.
5. Мутафчиева В. Навиканите Балкани. София:ИК „Балкани”, 2013. 128 с.
6. Толстой Н. Избранные труды. Т. III: Очерки по славянскому языкознанию. М.: Языки русской культуры, 1999. 464 с.
7. Топоров В. Модель мира. Том 2. Москва: Советская энциклопедия, 1982. 720 с.
8. Цивьян Т. Лингвистические основы балканской модели мира. М.: Наука, 1990. 210 с.
9. Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata. Lublin: UMCS, 2006. 33 s.

УДК 81.373.211

ИСЧЕЗНУВШИЕ ТОПОНИМЫ КАК ОТРАЖЕНИЕ ИСТОРИИ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА МЕСТНЫХ ЖИТЕЛЕЙ

С.А. Попов

*Воронежский государственный университет,
Воронеж, Россия*

Работа выполнена при финансовой поддержке Российского научного фонда, проект № 23-28-01737 «Топонимический мартиролог Российской Федерации на современном этапе: социолингвистический аспект», <https://rscf.ru/project/23-28-01737>

Аннотация: статья посвящена исчезнувшим топонимам, которые ранее являлись частью регионального топонимикона и отражали языковую картину мира местного населения; на примере исчезнувшего в конце 1970-х годов в Воронежской области хутора Ахор автор показывает, как топоним может пролить свет на историю населенного пункта и особенности менталитета его первопоселенцев.

Ключевые слова: ономастика, топонимия, ойконимия, топонимический мартиролог, лингвокраеведение.

Топонимическая система любого региона Российской Федерации складывалась веками. Основное назначение географических названий – выделение и индивидуализация именуемых объектов среди подобных. Топонимы традиционно являются способом пространственной ориентации и привязки к местности обозначаемых ими географических объектов, являются составной частью исторического и культурного наследия народов Российской Федерации и охраняются государством.